

# ตลาดกับวิถีชีวิตชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา

พ.ศ. ๒๑๙๙-๒๓๑๐

Markets and the way of life in the Ayutthaya  
urban area from 2199 to 2310 B.E.

เพชรรุ่ง เทียนปิวโรจน์\*\*

Petchrung Teanpewroj

## บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิถีชีวิตชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาซึ่งเป็นศูนย์กลางของการค้าที่สำคัญในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ช่วงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ถึงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ โดยมองผ่านตลาด สินค้าอุปโภคบริโภคต่างๆ ที่มีจำหน่ายในตลาดประเภทต่างๆ ในพระนครศรีอยุธยา ผลการศึกษาพบว่าวิถีชีวิตชาวเมืองพระนครศรีอยุธยา มีการประกอบอาชีพที่หลากหลายผูกพันอยู่กับการค้าสินค้านานาชนิด รวมทั้งชาวเมืองพระนครศรีอยุธยายังใช้เงินตราในการซื้อขายสินค้าแทนการแลกเปลี่ยนสินค้าที่มีการปฏิบัติกันอย่างกว้างขวางในภูมิภาคอื่น

**คำสำคัญ :** ตลาด วิถีชีวิต ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา

\* อาจารย์พิเศษ สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

## Abstract

This article aims to study the way of life in the urban area of the city of Ayutthaya from the perspective of the markets and the commodities bought and sold at all types of markets. This area was an important trading post in South East Asia during the reigns of King Narai and King Ekathat, from 2199 to 2310 B.E. The study shows that the Ayutthaya townspeople were involved in other professions related to trading various kinds of commodities. They also used money to buy and sell goods instead of bartering goods which was widely practiced in other regions at that time.

**Keywords :** Markets, Way of Life, Ayutthaya Urban Area

พระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองท่าการค้าที่สำคัญเมืองหนึ่งในดินแดนภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตำแหน่งที่ตั้งของเมืองมีความสัมพันธ์กับการค้าทางทะเล เพราะตั้งอยู่ระหว่างเส้นทางการค้าในทะเลจีนใต้กับมหาสมุทรอินเดีย ประกอบกับการเป็นเมืองที่มีสภาพเป็นคลังสินค้าที่สำคัญ มีสินค้าที่เป็นที่ต้องการของพ่อค้าจากภายนอกทั้งสินค้าที่มาจากดินแดนตอนในภาคพื้นทวีปและสินค้าส่งผ่านจากจีนและอินเดีย พระนครศรีอยุธยาจึงเป็นศูนย์กลางกระจายสินค้าจากดินแดนตอนในภาคพื้นทวีปออกสู่ตลาดภายนอกและกระจายสินค้าจากภายนอกเข้าสู่ตลาดภายในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และจีน<sup>๑</sup> พื้นฐานทางเศรษฐกิจของพระนครศรีอยุธยาจึงขึ้นอยู่กับความเป็นศูนย์กลางการค้า เมื่อรวมเข้ากับระบบบริหารราชการที่มีประสิทธิภาพ อำนาจรัฐที่เข้มแข็ง การจัดการควบคุมกำลังคนที่ดีจึงยิ่งส่งผลให้พระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองท่าการค้าที่สำคัญและดำรงบทบาทการเป็นทั้งเมืองหลวงและเมืองท่าการค้าได้อย่างยาวนาน

ความเป็นเมืองการค้าและศูนย์กลางการค้าที่สำคัญแห่งหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ส่งผลให้พระนครศรีอยุธยามีลักษณะของสังคมเมืองที่ประกอบด้วยคนหลายชาติหลายภาษาซึ่งเป็นลักษณะของเมืองการค้าที่เป็นแหล่งรวมพ่อค้าจากนานาชาติ มีชุมชนหรือประชาคมชาวต่างชาติ และมีตลาดซึ่งไม่เป็นเพียงสถานที่ในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจเท่านั้นแต่ยังเป็นที่ชาวต่างชาติและพ่อค้าแม่ขายชาวพื้นเมืองตลอดจนผู้ดี โพร่ ทาสมีโอกาสพบปะและซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า ทั้งก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม ซึมซับและยอมรับวัฒนธรรมที่แตกต่าง เช่นเดียวกับเมืองท่าอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น อะเจห์ บันเต็น ปาไซ ยะโฮร์<sup>๑</sup>

ส่วนการขยายตัวของการค้ากับต่างประเทศก็ส่งผลให้การค้าภายในเมืองพระนครศรีอยุธยาขยายตัว สิ่งที่แสดงถึงการขยายตัวของการค้าภายในและการเข้าร่วมในกิจกรรมการค้าของไพร่สามัญชน คือ ตลาด ย่านการค้า และย่านการผลิตสินค้า ที่มีอยู่มากมายรายรอบเมืองพระนครศรีอยุธยา

## ปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมให้พระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองท่าการค้า

### สภาพภูมิศาสตร์

การที่เมืองพระนครศรีอยุธยาเติบโตขึ้นมาเป็นเมืองท่าที่มีความเจริญรุ่งเรืองและมั่งคั่งได้นั้น สภาพภูมิศาสตร์เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดปัจจัยหนึ่งที่ช่วยสนับสนุนส่งเสริม เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาตั้งอยู่บริเวณที่แม่น้ำสามสายมาบรรจบกันโดยมีแม่น้ำลพบุรีไหลมาทางทิศเหนือมารวมกับแม่น้ำป่าสักที่ไหลมาทางทิศตะวันออก ส่วนแม่น้ำเจ้าพระยาไหลมาทางทิศตะวันตกและมารวมกับแม่น้ำป่าสักแล้วไหลลงสู่อ่าวไทย บริเวณที่แม่น้ำทั้งสองมาบรรจบกัน เรียกว่า “บางกะจะ” นอกจากนี้แล้วในเมืองพระนครศรีอยุธยายังมีลำคลองสายใหญ่น้อยมากมาย ส่วนหนึ่งเป็นคลองที่ขุดจากแม่น้ำเข้ามาในพระนครเชื่อมต่อกันอย่างมีระเบียบจากทิศเหนือไปทิศใต้ และทิศตะวันออกไปทิศตะวันตก<sup>๒</sup> ชาวเมืองพระนครศรีอยุธยาใช้ทางน้ำเหล่านี้เป็นเส้นทางในการสัญจรและขนส่งสินค้าที่จะเชื่อมต่อไปยังตลาดต่างๆ ที่อยู่ในพระนครศรีอยุธยา นอกจากนี้ยังมีเส้นทางน้ำที่เชื่อมต่อกับแม่น้ำสายอื่นๆ คือ แม่น้ำปิง แม่น้ำวัง แม่น้ำยม และแม่น้ำ่าน เส้นทางสำคัญเหล่านี้ใช้เพื่อการขนส่งลำเลียงสินค้าจากหัวเมืองทางเหนือลงมา

พระนครศรีอยุธยาและยังมีเส้นทางน้ำอื่นๆ ที่เชื่อมกับแม่น้ำเจ้าพระยาได้อีก ได้แก่ แม่น้ำน้อย แม่น้ำลพบุรี แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำแม่กลอง และแม่น้ำบางปะกง อีกทั้งยังมีเส้นทางการค้าทางบกที่ช่วยอำนวยความสะดวกเดินทางทะเลและเป็นเส้นทางการค้าสำหรับพ่อค้าเกวียนและพ่อค้าวัวต่างที่ใช้เดินทางจากดินแดนตอนในที่ไม่สามารถใช้เส้นทางน้ำได้

นอกจากนี้เมืองพระนครศรีอยุธยายังอยู่ในเส้นทางการค้าระหว่างจีนและอินเดีย พ่อค้าจากสองน่านน้ำมาพบปะแลกเปลี่ยนสินค้ากัน พ่อค้าที่เดินมาจากทางมหาสมุทรอินเดีย ได้แก่ พ่อค้าจากอินเดีย เปอร์เซีย อาหรับ ยุโรป ส่วนพ่อค้าที่เดินทางมาจากทางทะเลจีนใต้ ได้แก่ พ่อค้าจากจีน ญี่ปุ่น ญีปุ่น ญีปุ่น เป็นต้น ด้วยทำเลที่ตั้ง ที่อยู่กึ่งกลางระหว่างจีนและอินเดีย เมืองพระนครศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่าการค้าจึงเป็นแหล่งสินค้าทั้งจากจีนและอินเดีย เป็นการช่วยย่นระยะการเดินทางให้กับพ่อค้าไม่ต้องเดินทางไปถึงแหล่งผลิตสินค้าก็สามารถหาซื้อสินค้าที่ต้องการได้ อีกทั้งพระนครศรีอยุธยาเองก็มีสินค้าที่เป็นที่ต้องการของตลาดภายนอก เช่น สินค้าของป่าต่างๆ ไม้ฝาง หนังกวาง งาช้าง ข้าว พริกไทย หมาก คราม ตะกั่ว ดีบุก เป็นต้น พระนครศรีอยุธยาจึงเป็นเมืองท่าการค้าที่สำคัญ

### บทบาทความเป็นเมืองท่าการค้า

การดำรงฐานะเป็นเมืองท่าการค้าของพระนครศรีอยุธยาเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งเสริมความเป็นชุมชนเมือง\* บทบาทความเป็นเมืองท่าการค้าของพระนครศรีอยุธยา มีความสัมพันธ์กับพัฒนาการบ้านเมืองในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่มีพัฒนาการสืบเนื่องยาวนาน พระนครศรีอยุธยาสามารถสร้างฐานอำนาจที่มั่นคงจนสถาปนาเป็น

---

\* คำว่า “เมือง” ในที่นี้หมายถึง ชุมชนที่มีฐานะเป็นศูนย์กลางของสังคม เป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่มีอาณาบริเวณครอบคลุมชุมชนที่เป็นหมู่บ้านหลายหมู่บ้านมีศูนย์กลางการปกครอง มีวัดขนาดใหญ่เป็นศูนย์กลางทางศาสนาและพิธีกรรม มีย่านร้านค้า ที่อยู่อาศัยของผู้ประกอบอาชีพต่างๆ เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับทั้งชุมชนหมู่บ้านที่อยู่ภายในท้องถิ่นกับชุมชนบ้านเมืองอื่นๆ จากภายนอก มีแหล่งทรัพยากรและมีการเพาะปลูกที่ให้ผลผลิตมากพอเพียงแก่การเลี้ยงคนเป็นจำนวนมากได้ โดยมีผลผลิตส่วนเกินให้แก่ผู้ที่ไม่ได้ทำการเพาะปลูก แต่ทำงานเฉพาะอย่างแทน เช่น ช่างฝีมือ โดยมีความแตกต่างในเรื่องอาชีพและเกิดชนชั้นทางสังคม ทำให้มีโครงสร้างที่ซับซ้อน มีการจัดระเบียบภายใน มีการเกณฑ์แรงงานเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าชุมชนนั้นเป็นชุมชนเมือง

## ๒๒๘ เพชรบุรี เทียนปิวโรจน์

ราชอาณาจักรได้โดยดำรงบทบาทเป็นเมืองท่าที่เป็นศูนย์กลางการค้าของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

ด้วยสภาพภูมิศาสตร์ที่ถือเป็นข้อได้เปรียบ และการเป็นศูนย์กลางของเครือข่ายเมืองท่าที่กระจายอยู่กว้างขวาง ดังที่พระมหากษัตริย์พระนครศรีอยุธยาอ้างสิทธิความเป็นเจ้าเหนือเมืองท่าจำนวนมากทั้งในทะเลจีนและในอ่าวเบงกอลทางฝั่งตะวันตก คือเมืองท่าตะนาวศรี ตรัง และไทรบุรี และอาจรวมภูเก็ตด้วย<sup>๔</sup> เมืองท่าทางฝั่งตะวันตกทำการค้ากับพ่อค้าจากคุชราต พะโค เบงกอลี และเมืองท่าทางตอนเหนือของสุมาตราทางฝั่งตะวันออกหลักฐานของโปรตุเกสกล่าวถึง ได้แก่ ปะหัง ตรังกานู กลันตัน สายบุรี บัตตานี นครศรีธรรมราช เกาะแห่งหนึ่งในอ่าวบ้านดอน บางสะพาน เกาะตะกูด เพชรบุรี บางปลาสร้อย<sup>๕</sup> เมืองท่าเหล่านี้ขยายขอบเขตการค้าของเมืองท่าพระนครศรีอยุธยาด้วยการค้ากับกัมพูชา จามปา เวียดนาม และหมู่เกาะต่างๆ ในอินโดนีเซีย

การที่พระนครศรีอยุธยาสามารถพัฒนาเครือข่ายการค้าที่ประกอบด้วยเมืองท่าการค้าหลายเมืองให้ทำการค้าผ่านพระนครศรีอยุธยาหรือค้าขายกับพระนครศรีอยุธยาและลำเลียงสินค้าสู่พระนครศรีอยุธยาโดยตรงเป็นการเสริมสร้างบทบาทความเป็นเมืองท่าการค้าให้แก่พระนครศรีอยุธยา เป็นการสร้างแรงจูงใจให้กับพ่อค้า นักเดินทางจากเมืองต่างๆ เช่น จีน อินเดีย พ่อค้าจากตะวันออกกลาง คาบสมุทรมลายู หมู่เกาะเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมถึงพ่อค้าชาวตะวันตกจากยุโรปให้เข้ามาค้าขายกับเมืองท่าการค้าพระนครศรีอยุธยามีบางส่วนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยที่ราชสำนักอยุธยามีระบบในการจัดการและควบคุมการค้า

### การเป็นแหล่งสินค้า

การเป็นแหล่งสินค้าของพระนครศรีอยุธยาเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยส่งเสริมบทบาทการเป็นเมืองท่าการค้า พระนครศรีอยุธยามีฐานะเป็นคลังสินค้า (emporium) โดยเป็นแหล่งรวบรวมสินค้าที่เป็นที่ต้องการของตลาดทั้งสินค้าจากภายในอาณาจักรอยุธยาและสินค้าจากดินแดนภายนอก สินค้าสำคัญเหล่านั้น ได้แก่

สินค้าจากดินแดนภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น สินค้าของป่าแร่ธาตุ ผลิตผลจากทะเล ผลิตผลทางการเกษตร และเครื่องปั้นดินเผา

สินค้าจากจีน เช่น ผ้าแพรต่างๆ ผ้าสีต่างๆ ลายทองลายเงิน ผ้ายดอกสีต่างๆ ผ้ายาหลายชนิด แพรขาว แพรขาวมีดอกทั้งดอกเล็กและดอกใหญ่ ผ้ายาทองที่ใช้

ไหมทองปัก เครื่องลายครามสีน้ำเงินขาว แจกัน กระบอก ถ้วย โถ ขวด ถ้วยน้ำชา หลากสี เครื่องภาชนะลวดรักปิดทอง ตู้ หีบสี่เหลี่ยมใบเล็ก-ใหญ่ หีบใส่ใบชา ถาด เพชรพลอย ไข่มุก หยก อาหารจีน ผลไม้จากเมืองจีน เป็นต้น

สินค้าจากริวกิวและญี่ปุ่น เช่น เครื่องใช้ ดาบและพัด และสินค้าที่ผลิตในจีน แต่เรือสินค้าริวกิวและญี่ปุ่นนำเข้าไปยังพระนครศรีอยุธยา เช่น เครื่องปั้นดินเผา เครื่องเคลือบ จานลายครามขนาดเล็ก-ใหญ่ ขามขนาดต่างๆ ผ้าแพรชาวคุณภาพดี ผ้าขนสัตว์ ผ้าไหม เป็นต้น

สินค้าจากอินเดียและตะวันออกกลาง เช่น ผ้าฝ้ายพิมพ์จากอินเดีย ผ้าสีพื้น ผ้าแดงไหม ผ้าดอกผ้าลายสีต่างๆ ผ้าเขียนสี ด้ายสีทอเป็นผ้าแพรชนิดต่างๆ ผ้าชนิดต่างๆ ผ้ากำมะหยี่ต่างๆ เครื่องประดับตกแต่งบ้าน ศิลปวัตถุ ภาพเขียน เครื่องแก้ว น้ำกุหลาบจากอิหร่าน น้ำกุหลาบจากเมืองโมซามบิกในซูดานทำด้วยทองแดงผสมดีบุกซึ่งซื้อกันโดยซ่งนำหน้ากวอด สุรา เป็นต้น

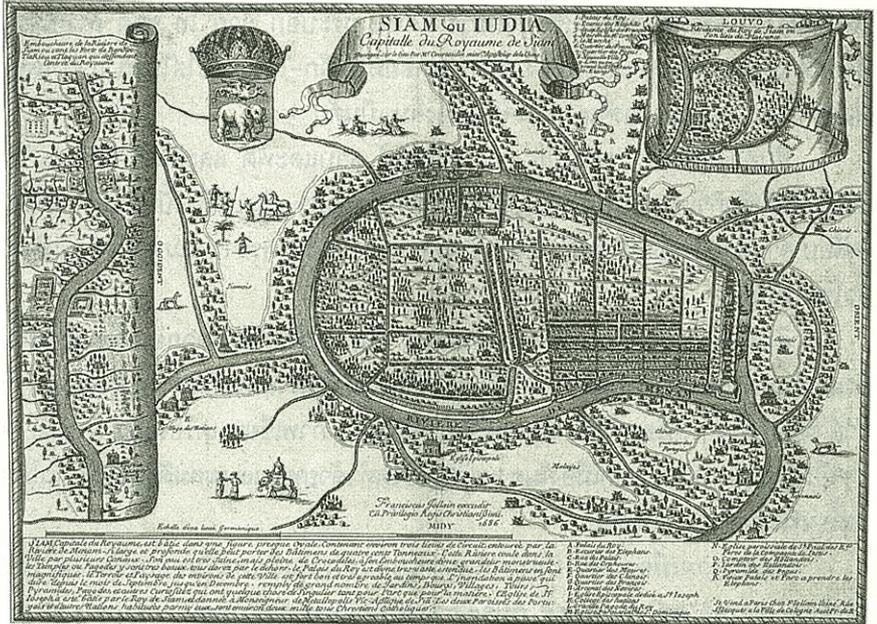
สินค้าจากเมืองในคาบสมุทรมะละแควในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น พริกไทย กานพลู ดอกจันทร์เทศ สมอติ่ง ลูกจันทร์เทศ รากไม้หอม ไม้จันทร์ขาว ฝิ่น ชีผึ้งจากบอร์เนียว ฝ้ายมัสลินอย่างกว้างและแคบ ผ้าของพวกกิลด์ชนิดที่คนสยามนิยมใช้ ผ้าทอนอูฐ พรม ผ้าเยียรบับ\* และตาต\*\* น้ำหอมกุหลาบ เป็นต้น

สินค้าจากยุโรป เช่น สินค้าจากโปรตุเกส ปืน ปืนใหญ่ ปืนไฟ กระสุนปืน (ขายให้กับพระคลังสินค้าเท่านั้น) อัญมณีและเครื่องประดับที่ทำจากอัญมณี ประเภททองเพชร พลอย และทับทิม เครื่องถ้วยชามของฮอลันดา กระຈกสองหน้า และผ้าเครื่องแต่งตัวด้วยทอง แหวน ต่างหู สายสร้อยทำจากเยอรมัน และเครื่องเหล็กจากฝรั่งเศส เป็นต้น

พระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งรวบรวมสินค้าที่สำคัญเป็นการตอบสนองความต้องการบริโภคสินค้าที่หลากหลายของผู้คนในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาและคนต่างถิ่นที่เดินทางเข้ามาตั้งอยู่อาศัยและทำการค้าในเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยมีตลาดในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นสถานที่สำคัญในการประกอบกิจการการค้า

\* ผ้าเยียรบับหรือผ้าสำรับเป็นผ้าทอด้วยไหมสีควบกับไหมเงินไหมทอง หรือแล่งเงินแล่งทอง ยกเป็นลายดอกถี่ยิบจนเห็นเป็นทองทั้งผืนเห็นสีน้อยมาก zarabait เป็นภาษาเปอร์เซีย หมายถึงผ้าทอง

\*\* ตาต คือ ชื่อผ้าชนิดหนึ่ง ทอด้วยไหมควบกับเงินแล่งหรือทองแล่ง



ภาพแผนที่พระนครศรีอยุธยาแลเห็นชุมชนโดยรอบ วาดโดยบาทหลวงคณะมิสซังต่างประเทศ (Missions Etrangères) พ.ศ. ๒๒๒๙ ซ้ายมือของภาพคือบางกอก ส่วนขวามือคือลพบุรี

### ตลาดในพระนครศรีอยุธยา

ตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยามีปรากฏหลักฐานเก่าที่สุดในพระไอยการลักษณะลักภากลูกเมียผู้คนท่าน ปีศักราชที่ปรากฏในพระไอยการ คือ พ.ศ. ๑๘๘๙ ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พ.ศ. ๑๘๘๓-๑๙๑๒) ได้กล่าวถึง ตลาดผาน้ำ หรือตลาดที่เป็นที่ค้าขายสินค้า ในเมืองพระนครศรีอยุธยามีทั้งตลาดน้ำ ตลาดบก “ย่าน” และ “ป่า” ซึ่งก็คือสถานที่ในการผลิตและค้าขายสินค้า ย่านหรือป่าใดมีสินค้าใดเป็นหลักก็เรียกว่า ย่านหรือป่าของสิ่งนั้น<sup>๑</sup> และยังมีตลาดที่อยู่ติดกับวัด ทำเรือข้ามฟากและแหล่งชุมชนต่างๆ มากมายหลายแห่ง

### ตลาดห้องน้ำหรือตลาดน้ำ

การที่พระนครศรีอยุธยามีแม่น้ำสามสายล้อมรอบและมีลำคลองต่างๆ มากมาย ทำให้วิถีชีวิตผู้คนผูกพันอยู่กับแม่น้ำลำคลอง ผู้คนในพระนครศรีอยุธยามีเพียงใช้แม่น้ำ

ลำคลองเป็นเส้นทางสัญจรเท่านั้น แต่ยังใช้ในการค้าขนส่งสินค้า ตลาดน้ำในเมืองพระนครศรีอยุธยาตั้งอยู่ตามปากแม่น้ำ ชุมชนริมน้ำและลำคลองสายต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกกำแพงพระนครแบ่งได้เป็น ๓ ลักษณะคือ

๑. ตลาดเอกในท้องน้ำ ๔ แห่ง เป็นชุมนุมการค้าขายทางเรือที่สำคัญ "มีตลาดเรือที่แม่น้ำรอบกรุง เป็นตลาดท้องน้ำเป็นตลาดใหญ่ในท้องน้ำมี ๔ ตลาดคือ ตลาดน้ำวบางกะจะนำวัดเจ้าพระนางเชิง ๑ ตลาดปากคลองคูมาท้ายสุรเวท ๑ ตลาด (คลอง) ปากคลองคูไม้ร้อง ๑ ตลาดปากคลองวัดเดิมใต้ศาลเจ้าปูนท่าก่ง ๑ เป็น ตลาดเอกในท้องน้ำ ๔ ตลาดเท่านั้น"<sup>๙</sup>

๒. ตลาดน้ำและแพค้าขาย การค้าขายในตลาดน้ำนอกจากจะใช้เรือเป็นพาหนะสำคัญในการค้าขายแล้ว ยังมีการใช้เรือแพเป็นสถานที่ทำการค้าและใช้อยู่อาศัย บริเวณที่มีแพค้าขายเป็นจำนวนมาก ได้แก่ บริเวณบ้านน้ำวบางกะจะ บริเวณปากคลองวัดสุวรรณดารารามจนถึงหน้าพระราชวังหลัง และมีแพตั้งแต่ท้ายวัดพนัญเชิงถึงท้ายวัดพุทธโรสุวรรณคีจนถึงหน้าวัดไชยวัฒนาราม ทางฝั่งตะวันตกบริเวณปากคลองตะเคียนถึงหน้าวัดแขกตะเกียและวัดกุดบางกะจะ ทางฝั่งตะวันออกตั้งแต่ท้ายเกาะเรียนจนถึงท่าเรือข้ามท้ายวัดพนัญเชิง เรือแพทอดตัวเรียงรายอยู่ในลำน้ำมากมายมากกว่าสองหมื่นแพ<sup>๑๐</sup>

๓. ตลาดน้ำตามฤดูกาล ตลาดน้ำตามฤดูกาลจะมีการติดตลาดในช่วงหน้าน้ำหรือฤดูน้ำหลากพ่อค้าแม่ขายจากต่างเมืองจะบรรทุกสินค้าที่เป็นสินค้าพื้นเมืองล่องเรือมาขายยังย่านการค้าในเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยมีทั้งเรือสินค้าที่มาจากทางเหนือทางใต้และเรือจากต่างชาติ

### ตลาดบก

ตลาดบก ตั้งอยู่ทั้งในและนอกกำแพงพระนคร ลักษณะของตลาดมีทั้งการใช้บ้านเรือนที่อยู่อาศัยทำเป็นร้าน มีทั้งบ้านร้านค้าที่เป็นตึกตั้งอยู่สองฝั่งถนน และมีการทำนั้งร้านเป็นที่ค้าขาย ตลาดบกในกำแพงพระนครศรีอยุธยา มีตลาดขายสินค้า ร้านชำตลาดขายของสดยามเช้าและยามเย็น ร้านชำนั้นน่าจะเป็นร้านค้าที่ขายสินค้าและผลผลิตที่หลากหลายประเภทอยู่ในร้านเดียวกันเพื่อความสะดวกของผู้ซื้อ<sup>๑๑</sup> ตลาดขายของสดยามเช้าจะเริ่มขายตั้งแต่เช้ามืดจนถึงประมาณสามหรือสี่โมงเช้า ตลาดสดยามเย็นเริ่มตั้งแต่ห้าโมงเย็นไปจนถึงสองหรือสามทุ่ม<sup>๑๒</sup> ตลาดในกำแพงพระนครเป็นแหล่งผลิตและ

## ๒๓๒ เพชรรุ่ง เทียนปิวโรจน์

ชาย บางแห่งรับสินค้าจากตลาดนอกกำแพงและย่านการผลิตเข้ามาขายตลาดในกำแพง พระนครอยู่บนถนนและแหล่งชุมชนต่างๆ รอบๆ พระนคร ข้อมูลจากเอกสารพรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยาได้ระบุไว้ว่ามีตลาดในกำแพงพระนคร ๖๑ แห่ง\* แบ่งเป็นร้านค้า ๒๑ แห่ง และตลาดขายของสดเช้า-เย็น ๔๐ แห่ง การมีตลาดขายของสดเช้า-เย็นเป็นจำนวนมากกระจายไปตามย่านต่างๆ ที่พระนครแสดงให้การประกอบอาชีพและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยา มีคนที่ยืมซื้ออาหารสดเพื่อนำไปประกอบอาหารที่บ้าน คนเหล่านั้นอาจจะไม่มีเวลาปลูกพืชผัก เลี้ยงสัตว์เพื่อเป็นอาหารเพราะชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป ผู้คนประกอบกิจกรรมการค้าทำให้ไม่มีเวลาปลูกผัก เลี้ยงสัตว์จึงหันมาซื้อหาอาหารสดไปประกอบอาหารแทน ทำให้เกิดกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าที่นำสินค้าอาหารสดมาขาย

ตลาดบกนอกกำแพงพระนครอยู่รายรอบเกาะเมืองทั้งฝั่งพระนครและอีกฟากของแม่น้ำโดยมีตลาดตามแหล่งชุมชน ปากคลอง ท่าเรือข้ามฟากและวัดต่างๆ ตลาดบกนอกกำแพงพระนครยังบอกให้ทราบถึงการจัดคนเชื้อสายต่างชาติให้อยู่รวมกัน ตลาดจึงมีชื่อเรียกตามเชื้อชาติและบริเวณที่ชาวต่างชาติชาตินั้นๆ อาศัยอยู่ เช่น ตลาดลาว ตลาดบ้านจีน หรือมีชื่อเรียกตามสินค้าหรือความสามารถในการผลิต เช่น ตลาดบ้านบาตร ตลาดบ้านกวนลวดช่อง เป็นต้น

### ย่านการผลิตและย่านการค้ารอบพระนครศรีอยุธยา

ย่านการผลิต คือ บริเวณที่เป็นที่ผลิตและอาจขายสินค้าชนิดนั้นๆ ด้วย ส่วนย่านการค้า คือ บริเวณที่ทำการค้ากันหนาแน่น โดยอาจไม่ได้ผลิตสินค้า ย่านการผลิตและย่านการค้าที่อยู่รอบพระนครจะอยู่บริเวณริมแม่น้ำทั้งสองฝั่งรอบพระนครศรีอยุธยา มีอยู่ประมาณ ๕๒ แห่ง\*\* ย่านการผลิตสินค้าที่อยู่รายรอบพระนครนั้นแสดงให้เห็นว่าในช่วงอยุธยาตอนปลายได้เกิดความก้าวหน้าของการค้าอีกขั้นหนึ่งจากหลักฐานหลักฐานพรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยาที่กล่าวถึงการผลิตสินค้าออกมาขาย สินค้าที่ผ่านกระบวนการผลิตส่วนหนึ่งเป็นสินค้าที่ต้องอาศัยฝีมือ ทักษะ และความชำนาญ

\* ข้อมูลจาก วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์) (กรุงเทพฯ : อคเนย์, ๒๕๕๑) นับได้เพียง ๖๐ แห่ง

\*\* ข้อมูลจากวินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์) (กรุงเทพฯ : อุกาเนย์, ๒๕๕๑) นับได้เพียง ๕๐ แห่ง

ในการผลิต การที่ย่านการผลิตสินค้าตั้งอยู่นอกกำแพงพระนคร อาจเป็นไปได้ว่าเกิดย่านการผลิตเหล่านี้ขึ้นเพื่อรองรับความเติบโตทางการค้าซึ่งทำให้เกิดชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยาลงไปตามเส้นทางการคมนาคมออกปากอ่าว<sup>๖๓</sup> อีกทั้งสินค้าที่ขายภายในกำแพงพระนครบางอย่างก็มาจากย่านการผลิตสินค้ารอบพระนครเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างย่านการผลิตนอกกำแพงพระนครกับตลาดขายสินค้าในกำแพงพระนครที่มีการติดต่อกันทางการค้า

## สินค้าในตลาด

เมืองพระนครศรีอยุธยามีตลาด ย่านการค้าและย่านการผลิตสินค้ามากมาย ทำให้ตลาดให้ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาเต็มไปด้วยสินค้าที่หลากหลายชนิด ทั้งสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็นในการดำรงชีวิตและสินค้าที่จัดเป็นสินค้าหรูหราฟุ่มเฟือยให้ชาวเมืองและชาวต่างถิ่นที่เดินทางเข้ามายังพระนครศรีอยุธยาได้เลือกซื้อหาตามความต้องการ โดยมีทั้งสินค้าที่ผลิตในพระนครศรีอยุธยาและผลิตจากที่อื่นๆ

สินค้าที่ผลิตในพระนครศรีอยุธยา เช่น ที่ตลาดท่าพระ ทำพระพุทธรูปเงินทอง นาค หล่อด้วยทองเหลืองหรือสำริด ตลาดบ้านพิด ทำพัดใบไตนดัดกันกลมคันแบน เป็นต้น

สินค้าที่ผลิตรอบกรุงศรีอยุธยา เช่น หม้อข้าว หม้อแกงขนาดต่างๆ กระทะเตาขนมครก เตาขนมเบ็อง เต่าไฟ ผ้าทอของแขกจามจากวัดแก้วฟ้าและวัดลอดช่อง ตะลุ่มมุก ตะลุ่มกระจก ตะลุ่มเขียนทองจากบ้านนิมวัดพิไชย<sup>๖๔</sup>

สินค้าที่มาจากดินแดนตอนใน เช่น มีเรือจากเมืองพิษณุโลก บรรทุกน้ำอ้อย ยาสูบ ขี้ผึ้ง น้ำมัน สินค้าต่างๆ จากเมืองเหนือมาขาย เมืองพระตะบองมีเกวียนบรรทุกแก้ว กระวาน ไหม กายาน ดีบุก ครั่ง นอแรด งาช้าง ผ้าไหม แพรญวนทองพราย พลอยแดง สินค้าต่างๆ จากเมืองเขมรมาขาย<sup>๖๕</sup>

สินค้าที่มาจากแถบชายฝั่งทะเล พ่อค้าแม่ค้าจากเมืองทางแถบชายฝั่งทะเลอ่าวไทยบรรทุกสินค้าต่างๆ มาทางเรือเข้ามายังพระนครศรีอยุธยาโดยผ่านแม่น้ำเจ้าพระยา เช่น ไม้แสมทะเล เกลือขาว อาหารทะเลต่างๆ กะปิ น้ำปลา ไข่เค็ม ปลาทุเกา ปลากระพง ปลาทุเกา ปลากระเบนย่าง<sup>๖๖</sup> เป็นต้น

**สินค้าต่างประเทศ** เช่น ผ้าแพรต่างๆ ผ้าสีต่างๆ ลายทองลายเงิน ผ้านอกสีต่างๆ เครื่องปั้นดินเผา เครื่องเคลือบ งานลายครามขนาดเล็ก-ใหญ่ ชามขนาดต่างๆ ผ้าฝ้ายพิมพ์จากอินเดีย ผ้าสีพื้น ผ้าแดงไหม อัญมณีและเครื่องประดับที่ทำจากอัญมณีประเภททอง เพชร พลอย และทับทิม เป็นต้น

### วิถีชีวิตชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา

สินค้าต่างๆ ในตลาดพระนครศรีอยุธยาล้วนตอบสนองความต้องการในการบริโภคสินค้าของกลุ่มคนที่หลากหลาย สินค้าส่วนใหญ่เป็นสินค้าอุปโภคบริโภคและสินค้าที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิต อย่างไรก็ตามชนิดของสินค้าในตลาดมีหลากหลายเกินกว่าเพียงสินค้าอุปโภคบริโภคและใช้สำหรับกรดำรงชีวิต เช่น สังฆภัณฑ์ เครื่องประดับ เครื่องเขียน เครื่องดื่มมีนม ซึ่งชี้ให้เห็นว่าชาวเมืองพระนครศรีอยุธยามีวิถีชีวิตความเป็นอยู่เกินระดับความจำเป็นขั้นพื้นฐาน หากแต่เป็นวิถีชีวิตของชาวเมืองที่คนบางส่วนไม่ได้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม แต่มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับการค้าและการประกอบกิจการที่เกี่ยวข้องกับการค้า มีการผลิตสินค้าที่หลากหลายสินค้าบางอย่างต้องใช้ทักษะและความชำนาญในการผลิต และเงินตราเข้ามาเป็นส่วนสำคัญในชีวิต

#### ความหลากหลายของสินค้าอุปโภคบริโภค

**สินค้าประเภทอาหาร** มีจำนวนมากมายหลายอย่างและสามารถหาซื้อได้โดยสะดวกในตลาดขายของสดเช้า-เย็น ร้านรวงต่างๆ ซึ่งกระจายอยู่ตามย่านต่างๆ ทั้งพระนคร แสดงให้เห็นว่ามีชาวเมืองจำนวนหนึ่งนิยมซื้อหาวัตถุดิบเพื่อนำไปประกอบอาหาร คนกลุ่มนี้ไม่ได้ปลูกข้าว ปลูกผัก และเลี้ยงสัตว์ไว้เป็นอาหารจึงต้องซื้ออาหารสดไปประกอบอาหาร สะท้อนให้เห็นว่าคนกลุ่มนี้ได้มีอาชีพทำเกษตรกรรม เป็นภาพสังคมเมืองที่มีการประกอบอาชีพที่หลากหลายแตกต่างกัน สินค้าอาหารมิได้มีเพียงอาหารสดเท่านั้น ชาวเมืองพระนครศรีอยุธยายังประกอบอาหารต่างๆ ขาย เช่น ข้าวแกงขนม ของกินต่างๆ บันทึกของชาวต่างชาติกล่าวไว้ตรงกันว่า ชาวสยามบริโภคอาหารไม่มาก ไม่ฟุ่มเฟือยในเรื่องของอาหารกิน<sup>๑๖</sup> อาหารส่วนใหญ่ คือ ข้าว ปลา ผักผลไม้ ไข่ ในประเทศมีสัตว์ให้น้ำมันมาก ล่าได้ทุกเวลาและทุกสถานที่ ยกเว้นบริเวณกำแพงเมืองและบริเวณวัดวาอาราม สัตว์ส่วนมากคือ เป็ด ไก่ เนื้อวัวมีราคาถูกแต่ไม่ค่อยบริโภคกันนัก<sup>๑๗</sup>

ในการผลิต การที่ย่านการผลิตสินค้าตั้งอยู่นอกกำแพงพระนคร อาจเป็นไปได้ว่าเกิด ย่านการผลิตเหล่านี้ขึ้นเพื่อรองรับความเติบโตทางการค้าซึ่งทำให้เกิดชุมชนริมแม่น้ำ เจ้าพระยาลงไปตามเส้นทางคมนาคมออกปากอ่าว<sup>๓๒</sup> อีกทั้งสินค้าที่ขายภายใน กำแพงพระนครบางอย่างก็มาจากย่านการผลิตสินค้ารอบพระนครเป็นการแสดงให้เห็น ถึงความสัมพันธ์ระหว่างย่านการผลิตนอกกำแพงพระนครกับตลาดขายสินค้าในกำแพง พระนครที่มีการติดต่อกันทางการค้า

## สินค้าในตลาด

เมืองพระนครศรีอยุธยามีตลาด ย่านการค้าและย่านการผลิตสินค้ามากมาย ทำให้ตลาดให้ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาเต็มไปด้วยสินค้าที่หลากหลายชนิด ทั้งสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็นในการดำรงชีวิตและสินค้าที่จัดเป็นสินค้าหรูหราฟุ่มเฟือย ให้ชาวเมืองและชาวต่างถิ่นที่เดินทางเข้ามายังพระนครศรีอยุธยาได้เลือกซื้อหาตามความ ต้องการ โดยมีทั้งสินค้าที่ผลิตในพระนครศรีอยุธยาและผลิตจากที่อื่นๆ

สินค้าที่ผลิตในพระนครศรีอยุธยา เช่น ที่ตลาดท่าพระ ทำพระพุทธรูปเงิน ทอง นาค หล่อด้วยทองเหลืองหรือสำริด ตลาดบ้านพั๊ด ทำพัดใบตองคั่นกลมคั่นแบน เป็นต้น

สินค้าที่ผลิตรอบกรุงศรีอยุธยา เช่น หม้อข้าว หม้อแกงขนาดต่างๆ กระทะ เต้าขนมกรก เต้าขนมเบ็อง เต้าไฟ ผ้าทอของแขกจามจากวัดแก้วฟ้าและวัดลวดช่อง ตะลุ่มมุก ตะลุ่มกระจก ตะลุ่มเขียนทองจากบ้านริมนวัดพิไชย<sup>๓๓</sup>

สินค้าที่มาจากดินแดนตอนใน เช่น มีเรือจากเมืองพิษณุโลก บรรทุกน้ำอ้อย ยาสูบ ขี้ผึ้ง น้ำมัน สินค้าต่างๆ จากเมืองเหนือมาขาย เมืองพระตะบองมีเกวียนบรรทุก เหว่ กระวาน ไหม กายาน ตีนุ๊ก ครั่ง นอแรด งาช้าง ผ้าปูลม แพรญวนทองพราย พลอยแดง สินค้าต่างๆ จากเมืองเขมรมาขาย<sup>๓๔</sup>

สินค้าที่มาจากแถบชายฝั่งทะเล พ่อค้าแม่ค้าจากเมืองทางแถบชายฝั่งทะเล อ่าวไทยบรรทุกสินค้าต่างๆ มาทางเรือเข้ามายังพระนครศรีอยุธยาโดยผ่านแม่น้ำ เจ้าพระยา เช่น ไม้แสมทะเล เกลือขาว อาหารทะเลต่างๆ กะปิ น้ำปลา ปูเค็ม ปลาภูเขา ปลากระพง ปลาทุ ปลากะเบนย่าง<sup>๓๕</sup> เป็นต้น

การขายเนื้อสัตว์ในตลาดพระนครศรีอยุธยา กลุ่มผู้ประกอบการอาชีพนี้จะไม่ใช่ชาวพระนครศรีอยุธยา ย่านที่ขายเนื้อสัตว์ในตลาดภายในกำแพงเมืองพระนครศรีอยุธยาที่อยู่บริเวณ “ตลาดวัดจันทรเกษม”

สินค้าประเภทเสื้อผ้าแพรพรรณ ข้อมูลจากบันทึกชาวต่างชาติทำให้ทราบว่า ในสมัยอยุธยาทั้งผู้ชายผู้หญิงใส่ผ้าถุง ผู้ชายใส่เสื้อผ้ามัดสลิ้น ผู้หญิงไม่สวมเสื้ออาจมีผ้าสไบไหมหรือไหมตะเบงมาน ถึงแม้การนุ่งห่มจะมีลักษณะเดียวกัน แต่ผ้าถุงนั้นสามารถบ่งบอกฐานะของผู้สวมใส่ได้<sup>\*</sup> สินค้าประเภทเสื้อผ้าแพรพรรณที่ขายในตลาดมีอยู่มากมาย เช่น ที่ตลาดทุ่งหมากหรือตลาดป่าผ้าเขียว มีร้านขายเสื้อสีต่างๆ หลายแบบ ทั้งเสื้อจีบเอว เสื้อฉีกอก (เสื้อผ่าหน้า) กางเกงสีต่างๆ และสินค้าอื่นที่ทำมาจากผ้า เช่น ล่วม\* ถุงหมาก ถุงยาสูบ จำนวนแพรพรรณหลากชนิดในตลาดสะท้อนให้เห็นว่าเสื้อผ้ามิได้ใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นถึงรสนิยมในด้านความสวยงามและการประดับตกแต่งร่างกายด้วยเสื้อผ้าหลากสีล้น สินค้าผ้าบางชนิดนำเข้ามาจากด้านมหาสมุทรอินเดีย ส่วนใหญ่เป็นผ้าที่ขุนนางใช้นุ่งห่ม ได้แก่ ผ้าสมปักเชิงปุม ผ้าไหม ผ้าลายกษรราช ย่ามะหวาด สมปักเชิง สมปักล่องจวน สมปักริ้ว และผ้าลายสุรต ผ้าบางชนิดใช้สำหรับขุนนางเท่านั้น แม้จะระบุว่าขายที่ตลาดท่าขุนนางและขายให้แก่ข้าราชการที่ถูกเรียกเข้าเฝ้ากระทันหันและหาผ้ามาเปลี่ยนไม่ทันจึงจำเป็นต้องซื้อเพื่อนุ่งเข้าเฝ้า แต่ก็แสดงให้เห็นว่าเกิดการขยายตัวทางการค้า สินค้าผ้าที่แม้จะหรูหรามีราคาและบ่งบอกศักดิ์ดินนาหากเพียงใดก็อาจหาได้ในตลาด การมีขายในตลาดแสดงให้เห็นว่าอาจไม่เฉพาะข้าราชการที่นุ่งได้ คนที่มีเงินก็สามารถหาซื้อสินค้าผ้าที่หรูหรา มีราคาแพงได้ และยังมีส่วนสินค้าประเภทเครื่องประดับต่างๆ ใช้เป็นอาภรณ์ตกแต่งร่างกาย สินค้าเครื่องประดับก็มีมากมายหลากชนิดหลายรูปแบบ มีทั้งเครื่องประดับที่ทำจากทอง อัญมณี ทองเหลือง ตะกั่ว และลูกบิด สินค้าผ้าบางชนิด เช่น ผ้าทอแขกจาม ผ้าทอแขกตานี เป็นสินค้าที่ต้องใช้ทักษะความชำนาญเฉพาะเชื้อชาติที่สะท้อนให้เห็นถึงความก้าวหน้าของการผลิตสินค้า

สินค้าประเภทที่อยู่อาศัย สิ่งก่อสร้างและเครื่องใช้ในบ้าน การสร้างบ้านเรือน

\* ล่วม ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ หมายถึง เครื่องสำหรับใส่หมากพลู บุหรี่ ส่วนมากทำด้วยผ้า มีใบปก เป็นของใช้โบราณ แต่ที่ทำด้วยโลหะก็มี

ของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยาที่มีทั้งที่อยู่บนบกและในน้ำ บ้านของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยาส่วนใหญ่เป็นบ้านที่ยกพื้นสูงสร้างจากไม้หลังคามุงกระเบื้องหรือไม้ไผ่หลังคามุงจาก บ้านที่อยู่ในน้ำมีทั้งเรือนแพและเรือที่ใช้เป็นทั้งที่อยู่อาศัย ใช้ในการเดินทางและทำการค้าขาย สิ่งก่อสร้างและเครื่องใช้ในบ้านมีทั้งที่ผลิตในเขตเมืองพระนครศรีอยุธยา และนำเข้ามาจากต่างประเทศ สินค้าบางชนิดมีหลายแบบแตกต่างกันมีทั้งที่มีคุณภาพดี และคุณภาพต่ำกว่าให้เลือกซื้อหา อุปกรณ์ในการสร้างบ้านเรือนที่มีขายในตลาดนั้นมีทั้งอุปกรณ์ที่ต้องนำไปสร้างเองและอุปกรณ์สำเร็จรูปสามารถนำไปใช้หรือประกอบได้โดย เช่น ฝาเรือน ไม้กระดาน ไม้พริ้ง รอด นอกจากนี้ยังมีอุปกรณ์อื่นๆ เช่น ตะปู ตะปริง ส่ว่าน ลวด อุปกรณ์เหล่านี้ทำให้สามารถสร้างหรือซ่อมแซมบ้านเรือนได้สะดวกมากขึ้น หากต้องการอุปกรณ์ก็สามารถหาซื้อได้จากตลาด ส่วนเครื่องเรือนประเภทโต๊ะ เก้าอี้ ตู้ ชาวจีนเป็นผู้ผลิตและขาย มีขายที่ตลาดน้อยบริเวณตำบลหัวสาระภาและที่ตลาดย่านเจริญ (เตี้ยง) ท่ายฮอร์ตันไชย เครื่องนอนมีขายที่ตลาดป่าฟูก ถนนย่านป่าฟูก มีร้านขายฟูก เบาะ เมาะ หมอน มุ้งผ้า มุ้งป่าน<sup>๖๖</sup> สินค้าต่างๆ เหล่านี้เป็นสินค้าที่ต้องใช้ทักษะความชำนาญในการผลิตสินค้าบางอย่างเป็นสินค้าที่ต้องใช้ทักษะหลายด้าน มาประกอบกันซึ่งต้องมีการเรียนรู้และฝึกฝนจนเกิดความชำนาญจึงสามารถผลิตจำหน่ายได้

สินค้าที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ *สินค้าประเภทสังฆภัณฑ์ พระพุทธรูป และเครื่องรางของขลัง*<sup>๖๗</sup> สินค้าเหล่านี้สะท้อนให้เห็นคติความเชื่อของคนในสังคมอยุธยาที่ผูกพันอยู่กับพระพุทธศาสนา นิยมการทำบุญสร้างกุศล ถวายสิ่งของเพื่อบำรุงพระพุทธศาสนา แต่ก็ยังมีความเชื่อในอำนาจลี้ลับ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะคอยให้ความคุ้มครองปกป้องรักษา ความเชื่อเหล่านี้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในสังคมพระนครศรีอยุธยา

นอกจากสินค้าที่กล่าวมาแล้วยังมีสินค้าอื่นๆ ที่ตอบสนองความต้องการในการดำรงชีวิตของชาวเมือง ไม่ว่าจะเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ เครื่องครัว เครื่องจักสานต่างๆ เครื่องนอน เครื่องใช้ประกอบงานศพ วัสดุอุปกรณ์การสร้างสรรค์งานศิลปะ เครื่องเขียนต่างๆ และยังมีเครื่องดนตรีเพื่อความบันเทิงอีกด้วย

ภาพของชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาที่ปรากฏใน “*พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง*” ชี้ให้เห็นความศีกศึกษาด้านการค้าของเมืองพระนครศรีอยุธยาและการค้าที่ขยายเติบโตขึ้นจนก่อให้เกิดระบบการผลิตเพื่อขาย การขยายตัว

ของการผลิตเพื่อขายเป็นความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่มีผลให้สังคมในช่วงอยุธยาตอนปลายเปลี่ยนแปลง สินค้ามากชนิดผลิตขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการภายในส่วนใหญ่ขายแก่คนที่อยู่ในเมืองพระนครหรืออยุธยาทั้งที่เป็นพ่อค้าต่างชาติและชาวเมือง ส่วนหนึ่งที่ไม่ได้ทำการผลิตแบบยังชีพอีกต่อไป มีการผลิตสินค้าหลายชนิดเพื่อเป็นสินค้าออก เช่น ข้าว เชือกเปลือกมะพร้าว อุปกรณ์เรือสำเภา และมีสินค้าอีกมากชนิดที่ผลิตเพื่อตอบสนองตลาดภายในที่ขยายตัว เช่น อาหาร เสื้อผ้าแพรพรรณ เครื่องใช้ในบ้าน เครื่องครัว ฯลฯ การผลิตเพื่อขายไม่ได้จำกัดเฉพาะอยู่ที่พระนครหรืออยุธยาเท่านั้น แต่ชาวเมืองตามหัวเมืองต่างๆ ก็นำสินค้าบรรทุกใส่เกวียนหรือเรือมาขายยังตลาดพระนครหรืออยุธยา<sup>๒๑</sup>

การผลิตและการค้าที่คึกคักในช่วงอยุธยาตอนปลายยังปรากฏอยู่ใน “คำให้การขุนหลวงหาวัด” ที่บรรยายถึงความรุ่งเรืองของการค้าในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศว่า “พ่อค้าทั้งปวงมาตั้งร้านรวงค้าขายกัน ทั้งผ้าผ่อนแพรพรรณต่างๆ นานา ทั้งเครื่องสิ่งของอันดีๆ ครบครัน...”<sup>๒๒</sup>

ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเอกทัศนี้ ในหลักฐานได้กล่าวไว้ว่า “ทั้งเศรษฐกิจหนืดและพ่อค้าพาดินต่างประเทศซึ่งง่ายขายดี ทั้งสำเภาแขกและฝรั่งอังกฤษจีนจามอะระรมีและสุรตพ่อค้ามาขาย จอดสำเภาเรียงรายอยู่ที่หน้าท่านั้นเป็นอันมากมายหนักหนา...”<sup>๒๓</sup>

การมีตลาดเป็นแหล่งรวมของสินค้ามากมายหลากชนิดหลายประเภทแสดงให้เห็นว่าชุมชนเมืองพระนครหรืออยุธยาเป็นสังคมเมืองการค้า คนภายในชุมชนเมืองพระนครหรืออยุธยาและคนที่เกี่ยวข้องกับการค้าในตลาดเมืองพระนครหรืออยุธยาส่วนหนึ่งไม่ได้ทำการผลิตเพียงเพื่อดำรงชีพ แต่ทำการผลิตเพื่อสนองความต้องการบริโภคสินค้าของคนทั้งในชุมชนเมืองพระนครหรืออยุธยาเองและคนจากภายนอกชุมชน ผู้คนส่วนหนึ่งในชุมชนเมืองพระนครหรืออยุธยาไม่ได้มีวิถีชีวิตแบบพอเพียงเลี้ยงตัวเองได้ (self-sufficient) ผู้คนมีการประกอบอาชีพที่หลากหลายมากกว่าการทำเกษตรกรรมแสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคม มีการผลิตสินค้าที่ต้องใช้ความชำนาญ สินค้าเพียงหนึ่งอย่างอาจต้องใช้ทักษะหลายด้านมาประกอบเพื่อให้ได้สินค้าแสดงให้เห็นถึงความเป็นสังคมที่มีความหลากหลายทางความชำนาญเฉพาะที่ต้องมีการเรียนรู้และฝึกฝน ทำให้กลุ่มคนเหล่านี้ไม่มีเวลาทำการเกษตร คนหลายกลุ่มในชุมชนเมืองพระนครหรืออยุธยาที่ไม่ได้มีวิถีชีวิตแบบพอเพียงเลี้ยงตัวเอง เช่น คนในราชสำนัก ขุนนาง ชาวต่างชาติ ไพร่ที่ผูกเกณฑ์

แรงงาน คนที่ทำอาชีพรับจ้าง (เช่น ทำเรือจ้าง) กลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินกิจกรรมการค้าในตลาด กลุ่มคนเหล่านี้ไม่ได้ทำการผลิตเพื่อบริโภค แต่มีกลุ่มผู้ผลิตและหาสินค้ามารองรับความต้องการการบริโภค เช่น อาหารสด อาหารสำเร็จรูป เสื้อผ้าแพรพรรณ เครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ บ้านสำเร็จรูป เป็นต้น

### บทบาทของเงินตรา

การค้าในช่วงอยุธยาตอนปลายกำลังก้าวข้ามจากการแลกเปลี่ยนสินค้ามาเป็นการใช้เงินตราเป็นสื่อกลาง การใช้เงินตราไม่ใช่เรื่องใหม่ในสังคมพระนครศรีอยุธยา แต่ก่อนหน้านั้นเงินตรายังไม่แพร่หลายในหมู่คนทั่วไปจนการค้าขยายตัว เงินตราเริ่มมีบทบาทและมีความสำคัญเพิ่มขึ้น เศรษฐกิจเริ่มเปลี่ยนมาใช้เงินตราเป็นสื่อกลางในการค้า ระบบเงินตราเริ่มเข้ามามีส่วนสำคัญในชีวิตของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยา วิถีชีวิตผู้คนในเมืองพระนครศรีอยุธยาได้เริ่มต้นการผลิตเพื่อขายและได้เงินตราเป็นผลตอบแทน ระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราจึงเริ่มแพร่หลายในสังคมเมืองพระนครศรีอยุธยา

โยสดี สเคาเทิน ได้ให้ภาพวิถีชีวิตผู้คนในเมืองพระนครศรีอยุธยาไว้ว่า “ประชาชนใช้เบี้ยซื้ออาหารและสิ่งจำเป็นอื่นๆ ผู้คนไปจ่ายตลาดโดยพกเบี้ยเพียง ๒๐ หรือ ๑๐ หรือแม้แต่ ๕ เบี้ย ก็เพียงพอในการจับจ่ายซื้ออาหารและของจำเป็นไปวันหนึ่งๆ ...”<sup>๒๔</sup>

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เงินตรามีส่วนสำคัญในชีวิตของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยามากขึ้นโดยพิจารณาจากภาษีอากรที่ราษฎรต้องจ่ายให้กับรัฐมีจำนวนเงินเพิ่มมากขึ้น อากรบางอย่างที่เคยเก็บเป็นผลผลิตก็ให้จ่ายเป็นตัวเงินแทน ดังเช่น

อากรค่านา เปลี่ยนจากการเก็บทางข้าวมาเก็บเป็นเงินในอัตราไร่ละ ๑ มะยง (เสี้ยวของบาทหรือ ๑ สลึง) เก็บทั้งนาที่ทำและไม่ได้ทำ<sup>๒๕</sup>

ภาษีเรือ จ่ายตามความยาวของลำเรือวละ ๑ บาท ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์เพิ่มพิกัดใหม่ว่าเรือชุดและเรือต่อทุกลำที่ปากกว้าง ๖ ศอกขึ้นไปให้เสียภาษี ๖ บาท<sup>๒๖</sup>

อากรสุรา เดิมเสียภาษีปีละ ๑ บาท ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์เก็บภาษีเพิ่มขึ้นเป็น ๒ เท่าและยังเรียกเก็บจากผู้ขายปลีกอีกคนละ ๑ บาท ผู้ขายส่งยังต้องเสียอากรไหละ ๑ บาทต่อปีด้วย<sup>๒๗</sup>

อากรสวน เก็บจากต้นไม้ที่ปลูก อากรทุเรียนต้นละ ๑ บาท ถ้ายังไม่ออกผลต้นละครึ่งบาท พลุค่างละ ๑ บาท หมากเคยเก็บทหลายละ ๓ ผลก็เพิ่มเป็น ๖ ผล<sup>๒๘</sup>

นอกจากนี้ยังมีการเก็บอาการเพิ่มขึ้นใหม่โดยเก็บอาการสวนเพิ่ม มะพร้าวต้นละ ครึ่งบาท อาการต้นล้ม มะม่วง มังคุด พริก ต้นละ ๑ บาท ยังมีการเก็บภาษีโรงบ่อนและ อาการโสเภณีอีกด้วย<sup>๒๙</sup> การเก็บอาการเพิ่มสะท้อนให้เห็นว่าราชสำนักต้องการผลประโยชน์ เพิ่มขึ้นจากสัดส่วนของเดิม โดยต้องการเป็นตัวเงินเพิ่มเพื่อเอาไปทำประโยชน์ นอกจากนี้เงินจะใช้จ่ายเป็นภาษีอากรแล้ว เงินยังถูกนำมาใช้จ่ายแทนการเข้าเวรถูกเกณฑ์แรงงานของไพร่ ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ได้ปรับอัตราเงินที่ต้องจ่ายจากปีละ ๖ บาท เป็น ๑๒ บาท<sup>๓๐</sup> ส่วนไพร่ส่วยที่ต้องส่งสิ่งของแทนการเข้าเวร ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ถ้าหาสิ่งของไม่ได้ตามกำหนดต้องจ่ายเงินชดใช้ให้กับราชสำนักตามจำนวนสิ่งของที่ขาดไปหรือถ้าหาไม่ได้ก็ต้องจ่ายเงินทั้งหมด

เมื่อพิจารณาจากเงินต่างๆ ที่ราษฎรต้องจ่าย จะเห็นได้ว่าเงินตรามีความสำคัญมากขึ้น ราษฎรบางส่วนสามารถจ่ายเงินแทนการเข้าเวรได้ คนกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีโอกาสทำการค้าและมีส่วนสัมพันธ์กับการค้าในสังคมพระนครหรืออยุธยา ในช่วงอยุธยาตอนปลายเงินตรามีบทบาทเป็นตัวกำหนดสถานภาพทางสังคมของบุคคล กลุ่มคนที่มีเงินสามารถสะสมความมั่งคั่งด้วยโภคทรัพย์ต่างๆ การมีเงิน ความร่ำรวยและมั่งคั่งทางเศรษฐกิจทำให้ได้รับการยอมรับจากสังคม มีเกียรติ มีคนนับหน้าถือตา คนกลุ่มนี้ได้แก่เศรษฐีคนดีผู้ไม่มีบรรดาศักดิ์ แต่ได้รับการยกย่องจากทรัพย์สินเงินทองที่สะสมไว้ เมื่อเกิดกลุ่มคนที่สะสมความมั่งคั่งมากขึ้นกว่าเดิมจึงเกิดการปรับปรุงกฎหมายในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เมื่อทรงกำหนดให้บุคคลผู้มีนา ๑๕๐ ลงมาถึง ๕ ไร่ จ่ายค่าปฏิฐานละเมิดเพิ่มขึ้นจากขั้นต่ำ นา ๕ ๕๕,๐๐๐ เบี้ยเป็น ๕๐๐,๐๐๐ เบี้ย และจ่ายค่าปฏิฐานต่ำเพิ่มขึ้นจากขั้นต่ำ นา ๕ ๑๑,๐๐๐ เบี้ยเป็น ๑๑๐,๐๐๐ เบี้ย โดยอ้างในกฎหมายว่าค่าปรับเดิมนั้นถูกเกินไป เหตุการณ์นี้สะท้อนความจริงสองประการ คือ ค่าเงินตกลงมาจากเดิมถึง ๑๐ เท่าหรือมิฉะนั้นก็หมายถึงการที่กลุ่มคนในสังคมแม้แต่กลุ่มที่มีศักดินาต่ำสุดก็สามารถทำมาหากินหาเงินได้มากขึ้นกว่าเดิมมาก ซึ่งมีแนวโน้มเป็นประการหลังโดยเห็นได้จากโอกาสของไพร่ที่สามารถจ่ายเงินแทนการถูกเกณฑ์แรงงานและแทนการส่งส่วยได้และไพร่ยังมีโอกาสและมีส่วนร่วมในการทำการค้าภายใต้บริบททางเศรษฐกิจของเมืองการค้าที่เกิดขึ้น ความมั่งคั่งคือตัวแปรที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสถานะของกลุ่มคนได้ แม้ว่าคนผู้นั้นจะเกิดมาในชั้นไพร่<sup>๓๑</sup> การที่ไพร่มีส่วนร่วมในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจและทำการค้าทำให้ไพร่มีเงินตราเพื่อใช้จ่ายซื้อหาสินค้า

และไพร่บางส่วนสะสมเงินตราไว้เป็นทรัพย์สินสมบัติ เงินตราจึงมีความสำคัญมากขึ้น คนบางกลุ่มในเมืองพระนครศรีอยุธยาไม่ได้ทำการเพาะปลูกหรือดำรงชีพด้วยการเกษตร แต่สามารถหาซื้อสินค้าประเภทอาหารและเครื่องอุปโภคบริโภคได้ในตลาดเมืองพระนครศรีอยุธยา หรือแม้แต่อาหารที่ปรุงเสร็จแล้วก็สามารถหาซื้อได้เช่นเดียวกัน

นอกจากนี้เงินตรายังแสดงถึงความมั่งคั่งร่ำรวยทางเศรษฐกิจ การมีเงินทำให้ได้รับการยอมรับจากสังคม มีเกียรติ มีคนนับถือ การใช้สินค้าจากต่างประเทศก็เป็นสิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการมีเงินและความมั่งคั่งร่ำรวย สินค้าจากต่างประเทศเป็นที่นิยมของคนในราชสำนักและในหมู่ชนชั้นสูงซึ่งเป็นเสมือนเครื่องบอกฐานะและบารมีของเจ้าของผู้มีสิทธิ์ซื้อหาและครอบครอง โดยในช่วงฤดูมรสุมมีเรือสินค้านานาชาติเดินทางเข้ามายังพระนครศรีอยุธยา โดยมีร้าน ตึก และห้างขายสินค้าอยู่ภายในเมืองพระนครศรีอยุธยา

การมีสินค้าจากต่างประเทศวางขายในตลาดพระนครศรีอยุธยารวมทั้งการมีย่านที่ขายสินค้าบางประเภทเฉพาะอย่าง เช่น ย่านไน้ไก่ ขายสินค้าที่มาจากเมืองจีน ทำให้เชื่อได้ว่ากลุ่มผู้บริโภคต้องมีจำนวนมากพอสมควร ทั้งชาวพื้นเมืองและชาวต่างชาติ ความนิยมในการใช้สินค้าจากต่างประเทศในหมู่คนในราชสำนักและชนชั้นสูงได้ถ่ายทอดลงสู่ผู้คนในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา ทำให้ผู้คนบางส่วนนิยมสินค้าที่มาจากต่างประเทศเพื่อแสดงถึงความมั่งคั่งร่ำรวยในรูปของการบริโภคสินค้าที่มาจากต่างประเทศ ซึ่งถือว่าเป็นของที่มีราคาแพงบ่งบอกฐานะของผู้ใช้หรือผู้ครอบครอง รวมไปถึงการบริโภคอาหารที่มาจากต่างประเทศหรือมีตำรับการทำมาจากต่างประเทศ วัฒนธรรมการกินที่ถ่ายทอดจากต่างประเทศสู่ราชสำนักและชนชั้นสูงลงสู่สามัญชน เชื่อได้ว่าชาวเมืองพระนครศรีอยุธยาบางส่วนน่าจะมีโอกาสลิ้มลองอาหารที่มาจากต่างประเทศ โดยเฉพาะอาหารจากเมืองจีน รวมถึงอาหารแบบจีนที่ชาวจีนในพระนครศรีอยุธยาทำขายในตลาดและย่านการค้าต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นขนมเปี๊ยะ ขนมโก๋ เครื่องจันฉับ และขนมแห้งแบบจีนที่ขายอยู่ในตลาดขนมจีนและที่ย่านสามม้า หรือของกินที่มาจากเมืองจีนที่ขายอยู่ที่ย่านไน้ไก่<sup>๓๒</sup>

## สรุป

ตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นพื้นที่ที่แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยาที่ผูกพันอยู่กับการค้าและการประกอบกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการค้า การตั้งบ้านเรือน อาหารการกิน การแต่งกาย รวมถึงรสนิยมในการบริโภคสินค้าสามารถพิจารณาได้จากตลาด สินค้าที่ขายในตลาดพระนครศรีอยุธยาสะท้อนให้เห็นถึงการใช้ชีวิตของผู้คนในสังคมเมืองที่สามารถซื้อหาสินค้าตามต้องการได้จากตลาดที่มีอยู่มากมาย สินค้าหลากหลายชนิดทั้งสินค้าที่ผลิตในพระนครศรีอยุธยาและสินค้าจากต่างประเทศวางขายอยู่ตามร้านรวงในตลาดทั้งตลาดบก ตลาดน้ำ ย่าน และป่าต่างๆ ให้ชาวเมืองพระนครศรีอยุธยาได้เลือกซื้อหาได้ตามความต้องการสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นชุมชนเมืองที่ชีวิตของผู้คนไม่ได้ผูกพันอยู่กับการทำเกษตรกรรม มีการประกอบอาชีพที่หลากหลายต้องใช้ทักษะความชำนาญ มีความก้าวหน้าทางการค้าที่ใช้เงินตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน และเป็นสังคมของเมืองทำการค้าที่มีตลาดเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญ

## เชิงอรรถ

- <sup>๑</sup> อาคม พัฒยะและนิธิ เอียวศรีวงศ์, ศรีรามเพนนคร : รวมความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์อยุธยาตอนต้น (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๒๗), ๘๗-๘๘.
- <sup>๒</sup> แอนโทนี รีด, “เมืองและการค้าของเมือง” เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า เล่ม ๒ การขยายตัวของวิกฤตการณ์ แปเลโดย พงษ์ศรี เลขวัฒน์ (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๘), ๖๗-๑๓๙.
- <sup>๓</sup> คมขำ คิวงษา, “บทบาทของตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาต่อการค้าชายภายในและภายนอก พ.ศ. ๒๑๗๓-๒๓๑๐,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑), ๕-๗.
- <sup>๔</sup> เรื่องเดียวกัน.

## ๒๔๒ เพชรรุ้ง เทียนบัวโรจน์

- <sup>๕</sup> Tome Pires, *The Oriental of Tome Pires*, translated by Armando Cortesao, (London : The Hakluyt Society, 1944, อ้างถึงใน นิธิ เอียวศรีวงศ์ และ อาคม ทัตติยะ, ศรีธรรมเทศนคร : รวมความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์, ๘๗-๘๘.
- <sup>๖</sup> “พระไอยการลักษณะลักกาถูกเมียผู้คนท่าน” ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๖๖ พิมพ์ฉบับหลวงตรา ๓ ดวง เล่ม ๒ (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, ๒๕๒๗), ๑๒๖.
- <sup>๗</sup> กรมศิลปากร, *ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๓ เล่มที่ ๓๗ เรื่องกรุงเก่า* (กรุงเทพฯ : องค์การด้านศิลปกรรม, ๒๕๑๒), ๑๙๖.
- <sup>๘</sup> วินัย พงศ์ศรีเพียร, *บรรณานุกรม, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์)* (กรุงเทพฯ : อากเนย์, ๒๕๕๑), ๘๔.
- <sup>๙</sup> *เรื่องเดียวกัน*, ๙๑-๙๒.
- <sup>๑๐</sup> วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. ๒๑๗๒-๒๓๑๐”, *วิทยานพนธ์ปริญาคุณฐิบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, ๒๕๔๘, ๓๕๙.
- <sup>๑๑</sup> ลา ลูแบร์, *จดหมายเหตุลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์*, แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร (พระนคร : ก้าวหน้า, ๒๕๑๐), ๓๑๗.
- <sup>๑๒</sup> วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. ๒๑๗๒-๒๓๑๐”, ๓๕๗.
- <sup>๑๓</sup> วินัย พงศ์ศรีเพียร, *บรรณานุกรม, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์)*, ๗๘, ๗๙, ๘๘.
- <sup>๑๔</sup> *เรื่องเดียวกัน*, ๗๗, ๘๘.
- <sup>๑๕</sup> *เรื่องเดียวกัน*, ๙๐.
- <sup>๑๖</sup> นิโกลาส์ แชรแวงส, *ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม*, ๓. ; ฟาน ฟลิต, *รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วันวลิต)* (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร), ๑๒๙. และ ลา ลูแบร์, *จดหมายเหตุลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์*, ๑๕๗.
- <sup>๑๗</sup> นิโกลาส์ แชรแวงส, *ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม*, ๘๘-๙๙.
- <sup>๑๘</sup> ลา ลูแบร์, *จดหมายเหตุลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์*, ๑๑๐-๑๑๒.
- <sup>๑๙</sup> วินัย พงศ์ศรีเพียร, *บรรณานุกรม, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์)*, ๗๙, ๘๑, ๘๒.
- <sup>๒๐</sup> *เรื่องเดียวกัน*, ๗๘, ๘๐, ๘๗, ๙๓.

<sup>๒๑</sup> ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน.

<sup>๒๒</sup> คำให้การกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัดและพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษร  
นิติ์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๕), ๓๗๕.

<sup>๒๓</sup> เรื่องเดียวกัน, ๔๗๐.

<sup>๒๔</sup> “จดหมายเหตุโยส เขาเต็น พ่อค้าชาวฮอลันดาในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมและพระเจ้าปราสาท  
ทอง” ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๔๗ ภาคที่ ๗๖ (กรุงเทพฯ : องค์การคำคุณุสกา, ๒๕๑๓), ๘๘.

<sup>๒๕</sup> ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ, ๔๑๔.

<sup>๒๖</sup> เรื่องเดียวกัน, ๔๑๕.

<sup>๒๗</sup> เรื่องเดียวกัน, ๔๑๖.

<sup>๒๘</sup> เรื่องเดียวกัน, ๔๑๖-๔๑๗.

<sup>๒๙</sup> เรื่องเดียวกัน, ๔๑๗.

<sup>๓๐</sup> ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ, ๔๑๙.

<sup>๓๑</sup> วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. ๒๑๗๒-๒๓๑๐”,  
๔๑๗.

<sup>๓๒</sup> วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณารักษกร, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง  
(ฉบับความสมบูรณ์), ๘๑.

## บรรณานุกรม

คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวง  
ประเสริฐอักษร กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, ๒๕๐๗.

คมขำ ดีวงษา. บทบาทของตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาต่อการค้าภายในและ  
ภายนอก พ.ศ. ๒๑๗๓-๒๓๑๐. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชา  
ประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

จิตร ภูมิศักดิ์. โฉมหน้าศักดินาไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, ๒๕๔๓.

## ๒๔๔ เพชรรุ้ง เทียนปิวโรจน์

- นิโกลาส์ แชรนวล. ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม  
แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. พระนคร : ก้าวหน้า, ๒๕๐๖.
- ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๓ เล่มที่ ๓๗ เรื่องกรุงเก่า. กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของ  
คุรุสภา, ๒๕๑๒.
- ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๖ เล่มที่ ๔๗ จดหมายเหตุพ่อค้าฮอลันดาผู้เข้ามาอยู่  
ในกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมและพระเจ้าปราสาททอง.  
กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๑๓.
- ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๖๖ พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา ๓ ดวง  
เล่มที่ ๑-๓. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, ๒๕๒๗.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. บรรณานุกรม. พระชนนาฏมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจาก  
หอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์). กรุงเทพฯ : อุษาคเนย์, ๒๕๕๐.
- ศิลปากร, กรม. รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต. กรุงเทพฯ : กรม  
ศิลปากร, ๒๕๔๘.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. กรุงศรีอยุธยาของเรา. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๒.
- วางคณา นิพัทธ์สุขกิจ. กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. ๒๑๗๒-  
๒๓๑๐. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษร  
ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- วรพร ภูพงศ์พันธุ์. ความเป็นสังคมนานาชาติของพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่คริสต์  
ศตวรรษที่ ๑๖ ถึง ค.ศ. ๑๗๖๗. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชา  
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๒.
- สด ฤกษ์โลหิต แปล. แชนไวท์ใต้ธงสยาม. กรุงเทพฯ : ผ่านฟ้าวิทยา, ๒๕๑๔.
- สายชล วรณรัตน์. “เศรษฐกิจและสังคมไทยในสมัยปลายอยุธยา.” วารสารธรรมศาสตร์  
ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๓ (กันยายน ๒๕๒๕) : ๖-๔๐.
- อาคม พัลนิยะ และ นิธิ เอียวศรีวงศ์. ศรีรามเทพนคร : รวมความเรียงว่าด้วย  
ประวัติศาสตร์อยุธยาตอนต้น. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๒๗.
- เอนเกลเบิร์ต แกมปีเฟอร์. ไทยในจดหมายเหตุแกมปีเฟอร์ แปลโดย อัมพร สาย  
สุวรรณ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. (ฉบับปรับปรุง). กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๕.